

І. Ю. Антоненко

аспірантка кафедри практичної психології
Класичний приватний університет м. Запоріжжя

**ПІДХОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ
МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

У роботі розглядаються підходи та організація дослідження щодо вивчення психологічних механізмів захисту особистості в системі педагогічної взаємодії. Особлива увага приділяється вивченню специфіки дитячих і дорослих захисних механізмів, побудованих на основі порівняння середніх значень показників і їх інтенсивності у дорослих і дітей.

Ключові слова: психологічний захист, психологія особистості, механізми психологічного захисту.

Постановка проблеми. Становлення і реалізація потреб в процесі індивідуального розвитку особистості нерозривно пов'язані з механізмами психологічного захисту. Психологічний захист, який стоїть на межі свідомого і несвідомого, норми і патології, і не має чітких понятійних меж, викликає науковий інтерес, не лише на рівні особистості, але й на рівні біологічних основ функціонування психіки, в першу чергу, через відсутність відповідного методичного апарату. У сучасній психологічній науці існують діагностичні методики, що мають на меті оцінити дане явище:

- проектні методи типу ТАТ [3];
- метод експертної оцінки К. Перрі [16];
- метод С. Розенцвейга [7];
- опитувальник “Індекс життєвого стилю” LSI Р. Плутчика [17];
- динамічний особистісний опитувальник DPI Т. Гріжбе [10];
- клінічне спостереження в ході аналітичних сеансів [10] та ін.

Необхідно звернути увагу на те, що на сьогодні у психологічній науці існує декілька підходів до проблеми дослідження та діагностування психологічного захисту.

Виклад основного матеріалу. Серед них найпоширенішими є роботи І. Стойкова, Е. Доценка, Р. Плутчика [6, 13, 17]. У психологічних дослідженнях довгий час цілеспрямовано уникали навіть згадки про психологічний захист, одним з перших, хто зробив спробу створити концептуальну основу психологічного захисту, був І. Д. Стойков. Автор пропонує вирішити проблему психологічного захисту шляхом її порівневого аналізу, в основу якого покладено уявлення про різні рівні психічної активності. При цьому психологічний захист розглядається ним як “властивість, притаманна всім тваринним індивідам. Захисні прояви існують на всіх етапах еволюційного розвитку психіки, а в онтогенетичному розвитку людини розкриваються на різних рівнях психічної регуляції діяльності” [13, с. 117]: психічна актив-

ність реалізується, поступово ускладнюючись, на рівні організму, індивіда і особистості, то можливо виділити три функціонально взаємозв'язаних і зростаючих по складності рівня психічного захисту:

– захисні прояви організму, поведінки, що реалізуються за допомогою сенсорної психічної регуляції, — сенсорний психологічний захист, мета якого — зберегти нормальне функціонування окремих систем органів, окремих аналізаторів і організму в цілому. Цей захист характеризує природну стійкість, при цьому його успішність індивідуальна і визначається роботою нижчих відділів нервової системи: збільшення або зменшення чутливості аналізаторів до рівня їх пристосування до подразників, що змінюються;

– захисні прояви індивіда, що реалізуються шляхом перцептивної психологічної регуляції — перцептивний психологічний захист — “ті явища захисного (граничного) гальмування, мета яких зберегти від руйнування вищі відділи центральної нервової системи і тим самим зберегти вищі психічні функції — перцептивні психічні процеси у вищих хребетних тварин, а у людини — перцептивні і свідомі психічні процеси” [13, с. 119]. Такими є синтоксичні і кататоксичні захисні реакції, описані Г. Сельє [11]. Механізм граничного гальмування зводиться до того, що подразник, який виявився “надсильним”, може викликати запобіжне (захисне) гальмування. Для людини подразник може виявитися надсильним не лише за своєю фізичною характеристикою, а й, перш за все, за своїм смисловим значенням для даної особистості. Цей вид захисту заперечує соціальну активність суб'єкта, тому може виявитися недоцільним з психосоціальної точки зору;

– захисні прояви особистості, що реалізуються за допомогою свідомої й особистісної регуляції поведінки та діяльності — психологічний захист особистості, який вважається вищим рівнем у структурі психологічного захисту, властивий відповідно лише людині. Його мета зводиться до збереження сталої в онтогенетичному розвитку психологічної структури особистості у конфліктах, пов'язаних з міжособистісними відносинами. У цих конфліктах людина бере участь як особистість, а не як організм або індивід. Йдеться про внутрішній психологічний конфлікт, у якому потреба вже особистості, що зароджується або прагне до реалізації або реалізована, вступає в суперечність з її значущими цінностями на противагу конфлікту між інстинктом і соціальними нормами.

Отже, І. Д. Стойков визначає психологічний захист як неусвідомлюваний у момент його дії механізм, що вирішує внутрішній конфлікт особистості, і як бар'єр перед евентуальними психічними розладами, що ведуть до дезінтеграції психологічної структури особистості. Автор робить наступні висновки:

1) у ситуаціях спілкування, які суперечать сформованим в соціогенезі цінностям особистості, індивід вдається до захисних форм діяльності, тобто до неадекватного задоволення потреби в персоналізації;

2) неможливість індивіда в даній конкретній ситуації об'єктивно реалізувати персоналізацію приводить до захисних форм діяльності;

3) у ситуаціях, за яких суб'єкт тривалий період часу не може реалізувати персоналізацію і не може здійснити захисний варіант цієї персоналізації, порушується процес структуризації особистості, що веде до деструктування встановлених властивостей особистості, які в психопатології і психіатрії називають неврозом.

Однак багато в представленій концепції залишається невизначеним і навіть спірним:

– І. Д. Стойков так і не розмежовує поняття “психічний” і “психологічний” захист, використовуючи їх як синонімічні;

– наявна деяка суперечність первинних положень (так, спочатку розміщуючи психологічний захист особистості на найвищий рівень психічної активності, що “реалізується за допомогою свідомої регуляції”, автор визначає цей захист як “неусвідомлюваний у момент його дії механізм”);

– ідея співвідношення рівнів прояву захисту з рівнями психічної активності і встановлення зв'язків між ними не має на меті визначити їхній характер, що становило б ще більшу цінність дослідження;

– трактування захисних механізмів особистості як способів (нехай навіть неадекватних) задоволення однієї єдиної потреби є вузьким;

– ідея потреби в персоналізації як базової, що не знайшла дотепер достатнього відгуку в теоретиків соціальної психології й психології особистості, неоднозначна.

За визначенням В. В. Століна, психологічний захист — це внутрішньо-особистісний феномен, що є надбанням однієї особистості і “обслуговуючий” саме цю особистість. Однак В. В. Столін згадує про виявлення феноменів, “функціонально тотожних захисним процесам, але таких, які мають інтерперсональну природу” [14, с. 245]. Він об'єднує їх поняттям “міжперсональний захист”, проте не дає точного уявлення про ці механізми. Р. Лайн [12] посилається на захист міжособистісного характеру у сфері сімейного спілкування, А. У. Хараш [8] — у груповій психологічній роботі. Р. Фішер і У. Юрі [3], аналізуючи захисні механізми в ході переговорів, визначають їх як недопущення нанесення збитку з боку партнерів у переговорах. Ю. Б. Захарова [4] досліджує моделі психологічного захисту на рівні міжгрупової взаємодії.

Прикладом розширеного трактування феномена психологічного захисту є робота Е. Л. Доценко “Механізми психологічного захисту від маніпулятивної дії” [6]. Спираючись на основну функцію будь-яких захисних проявів особистості, а саме функцію захисту, автор включає в схему опису процесу захисту чотири основні елементи: предмет захисту (те, що захищається), загроза (те, від чого необхідно захищатися), збиток (щоб уникнути здійснення захисного процесу), засоби захисту (яким чином здійснюється захист). Характер збитку, на думку автора, залежатиме від предмету захисту і може бути втілений у порушення або непідтвердження (руйнування) самооцінки, зниження самоповаги і відчуття упевненості, втрату індивідуальної унікальності, провал планів і намірів, тобто в “руйнування тих або інших психічних структур, аж до повної втрати суб'єктності” [6, с. 57]. Інші елементи розглядаються так широко, що часом втрачають

спільні ознаки з усіма відомими нам поглядами на психологічний захист особистості.

Будь-яка цілісність: держава, організація, група людей, сім'я, окрема людина, його тіло, психіка або окрема психічна структура може стати предметом психологічного захисту в концепції Е. Л. Доценко. Загрозою найчастіше виступає тривога, яка може бути викликана внутрішнім конфліктом, фрустрацією якої-небудь потреби, невизначеністю ситуації. Як засіб захисту також може виступати будь-який психологічний засіб: прохання про пощаду, зустрічні погрози, маніпуляції при нападі тощо.

Для експериментального вивчення дотепер психологічний захист особистості був доступний лише клінічними і проєкційними методами [8, 10, 12]. Однією з найопрацьованіших і фундаментальних концепцій психологічного захисту є структурна теорія Р. Плутчика [4, 10]. Концепція дає нову підставу для класифікації механізмів психологічного захисту і простежує зв'язки між окремими видами захисту і типами клінічної патології й асоціальної поведінки. Діагностичний інструмент, розроблений Р. Плутчиком, зручний у використанні для різних контингентів і вікових груп і однозначний в інтерпретації, що значно розширює можливості вивчення механізмів психологічного захисту у області наукових досліджень і індивідуального консультування.

Головна ідея концепції Р. Плутчика полягає в тому, що механізми психологічного захисту є похідними емоцій, а отже, їх використання властиве всім живим організмам, здатним відчувати емоції. Це й доросла людина, й немовля, й навіть тварина [17]. Базисні засоби адаптації — це емоції, які покликані вирішувати проблеми виживання на всіх філогенетичних рівнях. Р. Плутчик виділяє вісім базисних адаптивних реакцій (інкорпорація, відкидання, протекція, руйнування, відтворення, реінтеграція, орієнтація, дослідження), які є прототипами восьми базисних емоцій (страх, гнів, радість, печаль, прийняття, відроза, очікування, здивування). А поєднання основних емоцій дає весь афектний спектр. Захисні механізми, які є похідними емоцій, класифікуються на базові (заперечення, витіснення, регресія, компенсація, проєкція, заміщення, інтелектуалізація, реактивні утворення) і вторинні (до їх числа відносяться всі інші). Неможливо відстежити всі детермінанти базових емоцій і захисних механізмів, хоча структура психологічного захисту, за задумом Р. Плутчика, повторює структурну модель емоцій. Також встановлено зв'язок кожного з восьми базових способів захисту з певним набором ознак особистості і з конкретним клінічним діагнозом.

Встановлюючи взаємозв'язки між психологічним захистом і особистістю, Р. Плутчик висуває наступні положення:

1. Особистості з сильно вираженими рисами вдачі, ймовірно, мають тенденцію користуватися певними механізмами психологічного захисту як засобами, які справляються з різними життєвими проблемами. Так, особистість із сильним контролем, можливо, використовуватиме інтелектуалізацію як основний спосіб захисту.

2. До базисного захисту можна віднести лише певний окремий вид, всі інші варіанти являють собою узагальнення певних видів або їх синоніміч-

не використання. Так, захист за типом інтелектуалізації включає ізоляцію, раціоналізацію і анулювання. Компенсація включає елементи сублімації, ідентифікації і фантазії тощо. Тому Р. Плутчик скорочує список до восьми механізмів, які є основою всіх захисних стратегій особистості й покладені в основу створеного дослідником методу (“LSI” — “індекс життєвої стратегії”).

3. Захисні механізми характеризуються біполярністю в тій мірі, в якій полярні емоції (радість — печаль, страх — гнів, прийняття — відкидання, передбачення — здивування), що лежать в їх основі. Вісім базисних механізмів зводяться до чотирьох біполярних пар: реактивне утворення — компенсація, витіснення — заміщення, заперечення — проекція, інтелектуалізація — регресія.

Кожний з основних діагнозів, що описують реально існуючі психічні розлади особистості, пов’язаний з домінуючим захистом. Наприклад, особистості, страждаючі параноєю, мають тенденцію до виняткової підозрливості і критичності. Використання проекції дає їм можливість спотворити світ, побачивши в ньому загрозу, в цілях виправдання свого надмірного неприйняття. Істерія аналогічним чином зв’язується з домінуванням заперечення як засіб виробити позитивне відношення до середовища і самого себе. Надмірне використання інтелектуалізації визначає синдром нав’язливості тощо.

З метою дослідження особливостей психологічного захисту дорослих можна використовувати “Тест-опитувальник механізмів психологічного захисту (Life Style Index)”. Тест-опитувальник для вимірювання ступеня використання індивідом (групою) різних механізмів захисту був розроблений Р. Плутчиком в співавторстві з Г. Келлерманом і Х. Р. Контон в 1979 році [4, 10, 17]. Необхідно підкреслити, що розробка даного тесту концептуально базується на загальній психоеволюційній теорії емоцій Р. Плутчика.

Дана методика призначена для оцінки ступеня використання індивідом восьми механізмів психологічного захисту, визнаних в структурній теорії Р. Плутчика основними. Механізми психологічного захисту розуміються як похідні емоцій, оскільки кожен з основних механізмів захисту онтогенетично розвивався для заборони однієї з базисних емоцій. Наприклад, теорія стверджує, що заміщення розвивалося спочатку і головним чином для боротьби з проявом гніву; витіснення для боротьби з проявом тривоги; заперечення — довіри; а проекція — недовірою або неприйняттям. У кожному випадку страх є спільним елементом, що бере участь в конфлікті емоцій.

Існування захисту повинно забезпечити можливість непрямого вимірювання рівнів внутрішньоособистісного конфлікту, тобто дезадаптовані індивіди (встановлені за допомогою незалежних методів) повинні використовувати захист більшою мірою, ніж адаптовані випробовувані. Всі ці припущення були підтверджені в процесі розробки і стандартизації тесту-опитувальника механізмів захисту Life Style Index: регламентована процедура тестування, уніфікована інструкція і бланк обстеження, який не містить стимульних стверджень оригіналу тесту [4]. Крім того, для обробки результатів автором визнані важливими та були порашовані середньо-

нормативні показники за шкалами захисту і стандартні відхилення. Ці шкальні оцінки були також перетворені в шкали процентилів, засновані не на кількісних емпіричних значеннях показника, що вивчається, а на його відносному місці в розподілі результатів у вибірці стандартизації. Отанне, окрім можливості зіставлення отриманих результатів у відносних величинах, дозволяє також представити їх візуально у вигляді графічного захисного профілю.

Механізми психологічного захисту визначаються в дослідженні як автоматизовані способи послідовного спотворення когнітивної і афектної складових образу стимульної ситуації.

У практиці психодіагностики не виявлено відмінностей, які мали б суттєве значення у дослідженні психологічного захисту дорослих і дітей. У процесі емпіричного дослідження різних груп досліджуваних можна використовувати також інші методики, такі як спостереження, проєкційні методики: тест Розенцвейга в оригінальному, модифікованому й комп'ютерному варіантах, рисунковий ТАТ [1, 9], або дитячі еквіваленти проєкційних методик: дитячий варіант тесту тематичної апперцепції ТАТ [2, 15], дитячий варіант тесту рисункової фрустрації С. Розенцвейга [5]. Ці методики необхідні з метою підтвердження інформації, одержаної при використанні тесту Life Style Index, адже при всій вагомості даних методів у практиці психологічного дослідження для оцінки специфічних особливостей психологічного захисту вони явно недостатні: по-перше, через відому суб'єктивність одержуваних оцінок, по-друге, через уривчастість підсумкової інформації. Так, одержуваний в ході спостереження і при використанні ТАТ перелік видів психологічного захисту, до яких схильна дитина, вельми умовний і залежить від спостережливості психолога, його професійної підготовленості і уявлень про досліджуваний феномен.

Що стосується показників кількісної вираженості конкретних МПЗ в захисній стратегії дитини, то обидва методи практично виключають отримання подібної інформації. Кількісні оцінки передбачає метод С. Розенцвейга, найчастіше використовуваний в дослідницьких цілях. Проте його можливості надто обмежені при аналізі якісних показників психологічного захисту. Проблема повноти інформації може бути вирішена або поєднанням окремих методів, або створенням самостійної методики, що задовольняє потребам дослідження.

Однією з істотних вимог такого дослідження є отримання рядоотриманої інформації про захисні особливості дітей і дорослих. Інакше порівняння результатів стало б неможливим. Оскільки спочатку була визначена методика вивчення МПЗ дорослих, то в результаті є очевидною необхідність підбору методики вивчення механізмів психологічного захисту дитини за наступними критеріями:

- необхідність оцінки тих же восьми МПЗ, що і в методиці Р. Плутчика;
- необхідність кількісної оцінки їх вираженості;
- необхідність оцінки кожного МПЗ тими же критеріями, що і у відповідній методиці для дорослих.

За основу для створення необхідної методики можна використати ідею Крістофера Перрі [16], який запропонував вивчати психологічний захист суб'єкта за допомогою експертної оцінки. Суть методу К. Перрі зводиться до наступного:

1) Експериментатор проводить з випробовуваним інтерв'ю з метою одержати інформацію про специфіку психологічного захисту останнього. Інтерв'юер може в ході бесіди як на словах одержувати від респондента свідчення використання їм психологічного захисту, так і цілеспрямовано провокувати прояв у нього певного захисту, якщо знаходить протиріччя в його словах.

2) Експерту або групі експертів демонструється записане на відео інтерв'ю з випробовуваним. Після перегляду інтерв'ю кожен експерт оцінює за спеціально розробленими шкалами ймовірність того, що суб'єкт використовував відповідний вид психологічного захисту. В окремих випадках експерти обговорюють свої оцінки з метою досягнення узгодженості і отримання максимально валідної оцінки.

Вивчення МПЗ дітей можна проводити за допомогою формалізованої експертної оцінки, оцінювати наявність не власне захисних механізмів, а відповідних їм поведінкових проявів. Такий підхід виключає невірне тлумачення одних і тих же МПЗ і необхідність спеціальної підготовки експертів, що дає можливість використовувати як експертів педагогів і знайомих дитині дорослих (вчителів, вихователів, психологів). Кожну дитину оцінюють 2–4 людини: психолог і 2–3 педагоги, які працюють з ним, тобто ті, хто міг систематично спостерігати його в природних умовах, не викликаючи при цьому небажану реакцію на спостерігача. Робота експертів не вимагала від них проведення додаткових спостережень: досить було використовувати вже наявну інформацію про типові для дитини форми поведінки.

Кожному експерту можна запропонувати “Карту оцінки дитячих захисних механізмів”: список доступних для зовнішнього спостереження поведінкових реакцій, кожна з яких відповідає одному з восьми наперед певних захисних механізмів: запереченню, витісненню, регресії, компенсації, заміщенню, проекції, формуванню реакції і інтелектуалізації. Список містить 24 (по 3 на кожен вид захисту) твердження, що відображають дитячі аналогії захисної поведінки дорослих у певній відповідності з тією поведінкою, яка розуміється в опитувальнику Р. Плутчика. Перш ніж карта отримала остаточний вигляд, вона піддавалася декілька разів корекції, переважно з позиції доступності та зрозумілості — труднощі спостереження даної реакції в зовнішній поведінці.

З метою отримання диференційованої кількісної оцінки для кожного МПЗ експертам можна запропонувати оцінити частоту використання даної захисної реакції в поведінковій стратегії дитини і зробити відмітку у відповідній графі реєстраційного бланка. Далі кожному показнику частоти експериментатор має приписати відповідний бал:

- не трапляється, не помічали — 0 балів;
- буває іноді — 1 бал;

буває часто — 2 бали;
 постійне — 3 бали.

У результаті максимальна вираженість кожного захисного механізму може складати 9 балів (3 поведінкових реакції по 3 бали), мінімальна — 0. Оскільки кожну дитину оцінює декілька дорослих, то кінцевий показник кожного МПЗ є середнім значенням оцінок всіх експертів.

Висновки. У дослідженні має фігурувати абсолютна усереднена оцінка вираженості кожного МПЗ дітей і показники інтенсивності психологічного захисту (високий, середній, низький рівень інтенсивності). Виняток може становити лише порівняння кількісних і якісних характеристик психологічного захисту дорослих і дітей: шкали дитячих і дорослих захисних механізмів мають різне вимірювання, тому для отримання достовірної інформації абсолютні показники МПЗ у всіх групах мають бути приведені до відносних і далі порівнюватися по відповідних статистичних критеріях.

Список використаних джерел

1. Басов М. Я. Методика психологического наблюдения за детьми / М. Я. Басов. — М.: Педагогика, 1975.
2. Беллак Л. Руководство по тесту детской апперцепции (фигуры животных) / Беллак Л., Беллак С. С.; пер. с англ. — К.: ПАН Лтд, 1995. — 26 с.
3. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психологической диагностике / Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. — К.: Наукова думка, 1989. — 197 с.
4. Гребенников Л. Р. Механизмы психологической защиты: генезис, функционирование, диагностика: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Гребенников Л. Р. — М., 1994. — 202 с.
5. Данилова Е. Е. Детский тест "Рисуночной фрустрации" С. Розенцвейга: практическое руководство: в 2-х частях / Данилова Е. Е. — М., 1992.
6. Доценко Е. Л. Механизмы психологической защиты от манипулятивного воздействия: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Доценко Е. Л. — М., 1993. — 162 с.
7. Лукин С. Е. Тест рисуночной ассоциации С. Розенцвейга: руководство по использованию / Лукин С. Е., Суворов А. В. — СПб.: Иматон, 1993. — 64 с.
8. Общая психодиагностика / Под ред. Бодалева А. А., Столина В. В. — М.: Изд-во Московского ун-та, 1987. — 304 с.
9. Регуш Л. А. Наблюдение в практической психологии (характеристики, методики, упражнения) / Л. А. Регуш. — СПб.: Образование, 1996. — 148 с.
10. Романова Е. С. Механизмы психологической защиты. Генезис. Функционирование. Диагностика / Романова Е. С., Гребенников Л. Р. — Мытищи: Талант, 1996. — 144 с.
11. Селье Г. Стресс без дистресса / Селье Г. — М.: Прогресс, 1979. — 126 с.
12. Соколова Е. Т. Проективные методы исследования личности / Е. Т. Соколова. — М.: Изд-во Московского ун-та, 1980. — 174 с.
13. Стойков И. Д. Анализ защитных проявлений личности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Стойков И. Д. — М., 1986. — 160 с.
14. Столин В. В. Самосознание личности / Столин В. В. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. — 284 с.
15. Bellak L. The TAT, CAT and SAT in clinical use. N. Y., 1975.
16. Perry J. Chr. The qualification and the quantification of defence mechanisms, M. P. D., M. D., N. Y., 1990.
17. Plutchik R., & Conte H. R. Measuring emotions and their derivatives: Personality traits, ego defenses and coping styles. In S. Wetzler, & M. Katz (Eds.), Contemporary approaches to psychological assessment. N. Y.: Brunner/Mazel, 1989, p. 239–269.

И. Ю. Антоненко

аспирантка кафедры практической психологии
Классический частный университет, г. Запорожье

**ПОДХОДЫ И ОРГАНИЗАЦИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ
ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ ЗАЩИТЫ ЛИЧНОСТИ
В СИСТЕМЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ**

Резюме

В работе рассматриваются подходы и организация исследования механизмов психологической защиты в системе педагогического взаимодействия. Особое внимание уделяется изучению специфики детских и взрослых защитных механизмов, построенных на основе сравнения средних значений показателей и их интенсивности у взрослых и детей.

Ключевые слова: психологическая защита, психология личности, механизмы психологической защиты.

I. Antonenko

postgraduate
Classical private university in Zaporozhie

**APPROACH AND ORGANIZATION RESEARCH STUDY
OF PSYCHOLOGICAL DEFENSE MECHANISMS OF PERSONALITY
IN THE SYSTEM OF PEDAGOGICAL INTERACTION**

Summary

The methodological organization are in-process examined problems of psychological defense in the system of pedagogical cooperation. Special attention is paid to the theoretical substantiation of psychological mechanisms of personality defense, the basis of comparison of mean values of indexes and their intensity for adults and children.

Key words: psychological defense, personality psychology, mechanisms of psychological defense.